

ISSN 1734-3488

INSTYTUT BADAŃ RYNKU,
KONSUMPCJI I KONIUNKTUR

POLITYKA
GOSPODARCZA POLSKI
W INTEGRUJĄCEJ SIĘ EUROPIE
2009-2010

Redakcja naukowa i koordynacja
prof. dr hab. Juliusz Kotyński

WARSZAWA
Instytut Badań Rynku,
Konsumpcji i Koniunktury
Warszawa
M-204

WARSZAWA 2010

Recenzja naukowa: *prof. dr hab. Urszula Płowiec*

Spis treści

PODSUMOWANIE – <i>Juliusz Kopyński</i>	7
--	---

Rozdział 1

ZEWNĘTRZNE KRYZYSOWE UWARUNKOWANIA POLITYKI GOSPODARCZEJ I ZMIAN W HANDLU ZAGRANICZNYM POLSKI

1.1. Zewnętrzne środowisko gospodarcze Polski w okresie globalnego kryzysu gospodarczego – <i>Juliusz Kopyński</i>	22
1.2. Konsekwencje kryzysu finansowo-gospodarczego dla międzynarodowego systemu finansowego – <i>Ryszard Michalski</i>	35
1.3. Wpływ kryzysu światowego na gospodarkę Rosji i jej stosunki ekonomiczne z zagranicą – <i>Marzena Błaszczuk-Zawiła</i>	48
1.4. Pomoc publiczna w Unii Europejskiej w kontekście kryzysu finansowego i gospodarczego oraz po wejściu w życie Traktatu z Lizbony – <i>Ewa Kaliszuk</i>	72
1.5. Projekt strategii Unii Europejskiej – „Europa 2020” – <i>Ewa Kaliszuk</i>	84
1.6. Polityka ochrony środowiska Unii Europejskiej – <i>Piotr Wązniewski</i>	103

Rozdział 2

ZMIANY W POLSKIEJ GOSPODARCE I HANDLU ZAGRANICZNYM W OKRESIE ŚWIATOWEJ RECESJI GOSPODARCZEJ

2.1. Zmiany w handlu zagranicznym Polski na tle tendencji makroekonomicznych – <i>Juliusz Kopyński</i>	127
2.2. Działania antykryzysowe w gospodarce i finansach w latach 2009–2011 – <i>Jan Piotrowski</i>	135
2.3. Kurs walutowy – <i>Barbara Sokołowska</i>	154

© Copyright by Instytut Badań Rynku, Konsumpcji i Konjunktury
Warszawa 2010

Instytut Badań Rynku, Konsumpcji i Konjunktur
Institute for Market, Consumption and Business Cycles Research
02-001 Warszawa, Al. Jerozolimskie 87, Poland
Tel.: (48) (0-22) 628 55 85, 813 46 50, 813 51 86
fax: (48) (0-22) 628 24 79
e-mail: sekretariat@ibrkk.pl
<http://www.ibrkk.pl>

2.4. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Polsce w warunkach globalnego kryzysu finansowego i gospodarczego – <i>Janusz Chojna</i>	166
2.5. Działalność innowacyjna przedsiębiorstw przemysłowych w warunkach kryzysu – <i>Wojciech Burzyński</i>	185
2.6. Funkcjonowanie przedsiębiorstw z sektora MŚP w warunkach kryzysu – przegląd badań – <i>Magdalena Hryniewicka</i>	198
2.7. Zmiany rentowności i eksportu małych i średnich przedsiębiorstw oraz ich reakcje na pogorszenie warunków zewnętrznych i instrumenty polityki gospodarczej – <i>Zdzisław Wołodkiewicz-Doninirski</i>	211
2.8. Konkurencyjność polskiej gospodarki oraz przedsiębiorstw eksportujących w warunkach kryzysu – <i>Elżbieta M. Jagiełło</i>	227
2.9. Wykorzystanie środków unijnych w rolnictwie oraz handel rolno-żywnościowy – <i>Józef Niemczyk</i>	235
2.10. Kierunki i determinanty specjalizacji polskiego eksportu przetwórczego przed i po akcesji do Unii Europejskiej – analiza w podziale na firmy z udziałem kapitału zagranicznego i firmy z kapitałem krajowym – <i>Krzysztof Marczewski</i>	244
2.11. Prognoza handlu zagranicznego Polski na lata 2010–2011 – <i>Jan Przysiępa</i>	262

Szanowni Czytelnicy,

Instytut Badań Rynku, Konsumpcji i Koniunktur przedstawia Państwu kolejny raport poświęcony problemom polityki gospodarczej, powiązanym ze współpracą gospodarczą z zagranicą. Analizujemy w nim uwarunkowania rozwoju gospodarki w latach 2009-2010, w okresie przezwyciężania światowego kryzysu finansowego i gospodarczego oraz oceniamy wyniki polskiej gospodarki w roku 2009, w tym reakcje i skuteczność polityki gospodarczej w tym trudnym okresie.

W rozdziale 1, dotyczącym zewnętrznych uwarunkowań polityki ekonomicznej, zwracamy uwagę na tendencje do ożywienia światowej gospodarki, oczekiwane w latach 2010-2011, przechodzące i nowe zagrożenia ekonomiczne i finansowe – zwłaszcza w krajach strefy euro – mogące doprowadzić do powrotu kryzysu. Wskazujemy na głębokie zmiany strukturalne w gospodarce globalnej, jakie uwiódłszy się w czasie kryzysu, oraz na wyzwania stojące przed Unią Europejską i Polską u progu drugiej dekady XXI wieku. Dokonujemy oceny wybranych aspektów Traktatu z Lizbony oraz projektu nowej strategii Unii Europejskiej: „Europa 2020”.

Rozdział 2 poświęcamy zmianom, zagrożeniom i działaniom państwa w sferze gospodarki i handlu zagranicznego w okresie spowolnienia wzrostu w Polsce i przezwyciężania tendencji recesyjnych w europejskiej gospodarce. Analizujemy zmiany dynamiki i struktury handlu zagranicznego, kształtowanie się kursu złotego, problemy napływu inwestycji zagranicznych oraz tendencje w handlu artykułami rolnymi. Badamy działalność innowacyjną przedsiębiorstw przemysłowych, funkcjonowanie przedsiębiorstw z sektora MŚP oraz konkurencyjność polskiej gospodarki i przedsiębiorstw eksportujących w okresie kryzysu. Przedstawiamy też prognozę handlu zagranicznego Polski na lata 2010-2011, w warunkach niepewnego ożywienia koniunktury zewnętrznej i odbudowy obrotów handlu światowego.

Dyrektor
*Instytutu Badań Rynku,
Konsumpcji i Koniunktur*

dr hab. Ryszard Michalski

2.6. Funkcjonowanie przedsiębiorstw z sektora MŚP w warunkach kryzysu – przegląd badań

Sytuacja na krajowym rynku finansowym oraz rynkach zagranicznych zmusiła wiele przedsiębiorstw do zmiany strategii krótko-, średnio- i długoterminowej. Tempo i dynamika zachodzących zmian zaskoczyły nie tylko dużych inwestorów, ale także tych funkcjonujących na rynku lokalnym. Kryzys, który dotarł do Europy, pokazał, jak duże powiązania występują pomiędzy gospodarkami i jak ważny wpływ na rozwój jednego regionu ma kondycja i potencjał krajów z innego kontynentu.

W zmieniających się warunkach rynkowych firmy nie zawsze mogą liczyć na finansowe wsparcie ze strony sektora bankowego, w związku z tym przedsiębiorcy powinni dokonać weryfikacji swoich potrzeb finansowych oraz określić możliwości inwestycyjne.

W celu dokonania oceny funkcjonowania sektora przedsiębiorstw w warunkach kryzysu w niniejszym opracowaniu analizie poddano trzy raporty:

1. *Trendy rozwojowe sektora MŚP w ocenie przedsiębiorców w drugiej połowie 2008 r.*, opublikowany przez Ministerstwo Gospodarki. Przedstawiono w nim m.in. ocenę kryzysu finansowego przez przedsiębiorców oraz udział poszczególnych firm korzystających z różnych form kredytu.

2. *Informacja o kondycji sektora przedsiębiorstw ze szczególnym uwzględnieniem stanu koniunktury w II kw. oraz prognoz koniunktury na III kw. 2009 r.*, opublikowany przez Narodowy Bank Polski. Oce-niono w nim m.in. płynność finansową przedsiębiorstw, która jest nie-zwykle ważnym aspektem finansowym ich funkcjonowania w warun-kach kryzysu. Ma ona wpływ na zdolność do regulowania zobowiązań zarówno kredytowych, jak i tych powstałych w sektorze pozabanko-wym (np. w stosunku do swoich kontrahentów). Ponadto raport przed-stawia udział przedsiębiorstw ubiegających się o kredyty i tych, którzy ich nie otrzymali z różnych powodów.

3. *Skaner sektora mikro, małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP)*, przy-gotowany przez Instytut Badań i Rozwizań B2B (Kerala Research). W opracowaniu przedstawiono dwa wskaźniki. Pierwszy z nich ma na celu określenie nastroju przedsiębiorstw sektora MŚP. Drugi umożli-wia prognozowanie i ustalanie przyszłych trendów, czyli określenie przedsiębiorstw, które firma zamierza realizować, i tych, z których za-mierza zrezygnować.

Cechy charakterystyczne obecnego kryzysu

Źródła obecnego kryzysu wyjaśniane są w różny sposób. Według ana-lytyków A.T. Kearney obecny światowy kryzys gospodarczy jest wyni-kiem nałożenia się na siebie kryzysu paliwowego, dużego wzrostu cen żywności oraz kryzysu na rynku kredytów hipotecznych w USA. Skut-kiem tych wydarzeń jest kryzys płynności wielkich międzynarodowych instytucji finansowych⁶³.

Z kolei wg Alana Greenspana powodem obecnej negatywnej sytuacji na rynku bankowym jest niedoskonałość najnowocześniejszych modeli zarządzania ryzykiem sformułowanych w tzw. *Basel II*. Modele zarząd-zania ryzykiem opierają się na szeregach czasowych danych wziętych z okresów zarówno dekonunktury, jak i ekspansji. Jednak nie uwzględ-niają one nieracjonalnych zachowań i reakcji ludzkich w kryzysowych sytuacjach. W związku z tym, zdaniem Greenspana, *Basel II* będzie wy-magało poprawy⁶⁴. Cechy charakterystyczne obecnego kryzysu określa-nego jako pierwszy wielki kryzys współczesnej ery globalizacji to:

- 1) szybkie rozprzestrzenianie się na inne rynki finansowe, pomimo iż do-szło do niego na lokalnym amerykańskim rynku kredytów hipotecznych,
- 2) występowanie licznych przypadków tzw. *hazardu moralnego*, pode-jmowanego przez podmioty, które liczyły na to, że nie poniosą ewentu-alnych strat, gdyż globalizacja finansowa umożliwiła transfer ryzyka na inne podmioty,
- 3) dynamiczny rozwój coraz bardziej skomplikowanych instrumentów finansowych, za czym nie nadążały regulacje nadzorcze, co doprowa-dziło do braku przejrzystości funkcjonowania rynków finansowych,
- 4) niedołężność agencji ratingowych do właściwej oceny ryzyka,
- 5) szybkość i dostępność do informacji mająca istotny wpływ na jego tempo.

⁶³ A.T. Kearney jest globalną firmą doradztwa strategicznego, która specjalizu-je się w dostarczaniu rozwiązań kluczowych dla sukcesu przedsiębiorstw. Fir-ma powstała w 1926 r. w Chicago, a celem jej działalności było doradztwo menedżerom najwyższego szczebla. W Polsce funkcjonuje od początku lat dziewięćdziesiątych XX w.

⁶⁴ Zob. A. Greenspan, *We will never have a perfect model of risk*, „Financial Times”, 17.03.2008 r.; H. Bienik, G. Kaufmann, *Kryzys odkrywa wady Basel II*, „Financial Times”, 28.02.2008.

Przegląd badań dotyczących oceny funkcjonowania przedsiębiorstw w warunkach kryzysu

Działalność i funkcjonowanie sektora przedsiębiorstw w warunkach kryzysu uległy pogorszeniu. W celu dokonania oceny zachodzących zmian poddany analizie badania empiryczne przeprowadzone przede wszystkim w sektorze MŚP.

Pierwszy raport zatytułowany *Trendy rozwojowe sektora MŚP w ocenie przedsiębiorców w drugiej połowie 2008 r.* przedstawia ocenę wpływu „kryzysu finansowego” na firmę.⁶⁵ Rozkład odpowiedzi kształtował się różnie i był uzależniony od poszczególnych grup firm. Wśród przedsiębiorstw średnich ponad połowa odczuła skutki kryzysu, jednak w tej grupie nie było przedsiębiorców, którzy w związku z kryzysem rozważaliby zakończenie swojej działalności gospodarczej. Natomiast w firmach małych ponad połowa deklarowała, że do tej pory nie odczuła skutków kryzysu finansowego, lecz spodziewa się, że może on wpłynąć na ich firmę. Jednak 5% przedsiębiorstw z tego sektora rozważało możliwość zakończenia swojej działalności. W mikroprzedsiębiorstwach rozpiętość odpowiedzi była duża, aż 45% podmiotów uważało, że kryzys nie wpłynął na ich firmę. Jednak to właśnie w tej grupie było najwięcej przedsiębiorców, którzy deklarowali zakończenie działalności gospodarczej (wykres 2.23).

Wyniki przeprowadzonych badań ankietowych wskazują, że z kredytów obrotowych korzystało 5% mikroprzedsiębiorstw, 13% firm małych oraz 24% średnich, podobny rozkład odpowiedzi wystąpił w przypadku kredytów inwestycyjnych. Najczęściej formą kredytowania wybieraną przez przedsiębiorców był kredyt na rachunku bieżącym, z którego korzystało 36% firm średnich, 38% małych i 15% mikroprzedsiębiorstw. Z kolei prawie 3/4 mikroprzedsiębiorstw, połowa małych i 1/4 średnich firm nie korzystała wcale z dostępnych kredytów (wykres 2.24).

Informacje na temat zachowań przedsiębiorstw w czasie kryzysu przedstawione są także w opracowaniu *pt. Informacja o kondycji sektora przedsiębiorstw ze szczególnym uwzględnieniem stanu koniunktury w II kw. oraz prognoz koniunktury na III kw. 2009 r.*⁶⁶

Przedmiotem analizy w tym raporcie była m.in. płynność finansowa, która ma istotny wpływ na funkcjonowanie przedsiębiorstw, w tym przede wszystkim na ich zdolność do regulowania wszystkich zobowiązań – zarówno wobec banków, jak i wobec sektora pozabankowego.

Z przeprowadzonych badań wynika, że zdecydowana większość badanych przedsiębiorstw deklarowała brak problemów z płynnością, w swoich firmach (w tym 61,4% małych, 67,2% średnich i 73% dużych). Z kolei najczęściej sporadyczne problemy z bieżącą płynnością występowały w przedsiębiorstwach małych i dotyczyły one co trzeciej firmy. Jednak co szóste duże przedsiębiorstwo deklarowało częste problemy z płynnością (wykres 2.25).

Z niniejszego badania wynika, że zdecydowana większość przedsiębiorstw (tj. ok. 80%) nie miała żadnych problemów z regulowaniem swoich zobowiązań kredytowych w bankach i nie przewidywała tych problemów w najbliższej przyszłości. Jednak prawie 10% respondentów zaliczanych do sektora małych przedsiębiorstw miało problemy z obsługą swojego zadłużenia kredytowego i w najbliższym okresie nie przewidywało poprawy tego stanu (wykres 2.26).

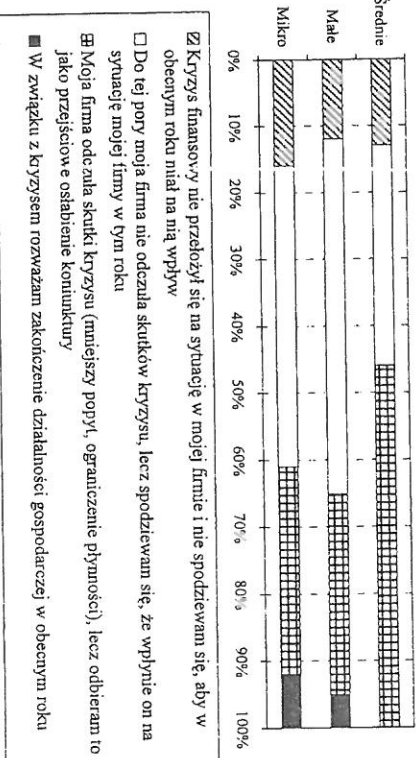
W warunkach kryzysu w przedsiębiorstwach występują także problemy dotyczące terminowego regulowania zobowiązań z sektorem pozabankowym. Częste kłopoty w tym obszarze deklarowała co dziesiąta średnia firma. Sporadyczne zakłócenia wynikające z obsługi zadłużenia pozabankowego dotyczyły co trzeciego badanego przedsiębiorstwa, bez względu na jego wielkość. Na uwagę zasługuje fakt, iż zdecydowana większość badanych (tj. ok. 60%) nie miała żadnych problemów z regulowaniem swoich zobowiązań (wykres 2.27).

⁶⁵ Badanie ankietowe skierowane do przedsiębiorstw sektora MŚP. Zostało ono przeprowadzone w styczniu 2009 r. W każdym półroczu ankietą jest rozyskiana do wylosowanej grupy 6 tys. przedsiębiorstw. W obecnym badaniu otrzymano 636 ankiet. Należy podkreślić, że próba w założeniu ma być reprezentatywna, jednak otrzymane ankiety nie mogą służyć do wyciągania wniosków odnośnie do całego sektora MŚP. *Trendy rozwojowe sektora MŚP w ocenie przedsiębiorców w drugiej połowie 2008 r.*, Departament Analiz i Prognoz, Ministerstwo Gospodarki, Warszawa, marzec 2009.

⁶⁶ Badanie zostało przeprowadzone przez NBP w czerwcu 2009 r. Wzięły w nim udział 824 podmioty wybrane z całego kraju. Były to przedsiębiorstwa z sektora niefinansowego reprezentujące m.in. sektor MŚP – *Informacja o kondycji sektora przedsiębiorstw ze szczególnym uwzględnieniem stanu koniunktury w II kw. oraz prognoz koniunktury na III kw. 2009 r.*, Instytut Ekonomiczny NBP, Warszawa, lipiec 2009.

Wykres 2.23

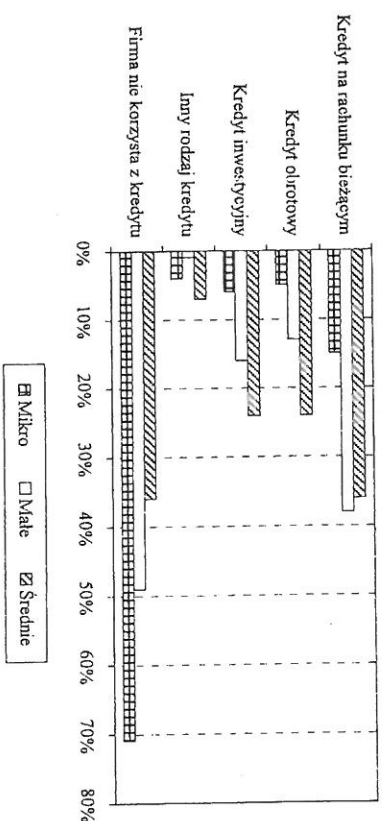
Ocena kryzysu finansowego przez przedsiębiorców (odsetek odpowiedzi)

Źródło: *Trendy rozwojowe sektora MŚP w ocenie przedsiębiorców w drugiej połowie 2008 r.*, Departament Analiz i Prognoz, Ministerstwo Gospodarki, Warszawa, marzec 2009, s. 9.

Wykres 2.24

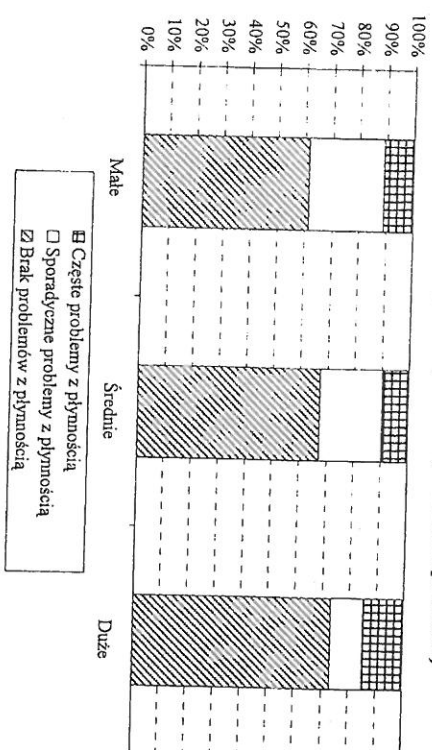
Struktura firm korzystających z różnych form kredytu (odsetek odpowiedzi)

Źródło: *Trendy rozwojowe sektora MŚP w ocenie przedsiębiorców w drugiej połowie 2008 r.*, op. cit., s. 21.

Wykres 2.25

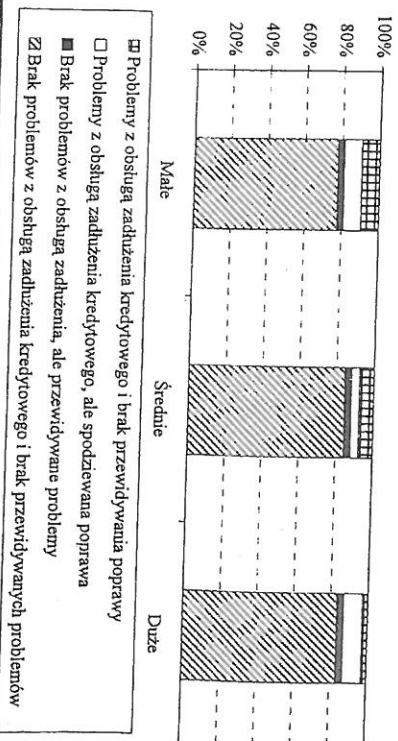
Płynność finansowa przedsiębiorstw (odsetek odpowiedzi)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Informacja o kondycji sektora przedsiębiorstw ze szczególnym uwzględnieniem stanu koniunktury w II kw. oraz prognoz koniunktury na III kw. 2009 r.*, Instytut Ekonomiczny NBP, Warszawa, lipiec 2009, s. 44.

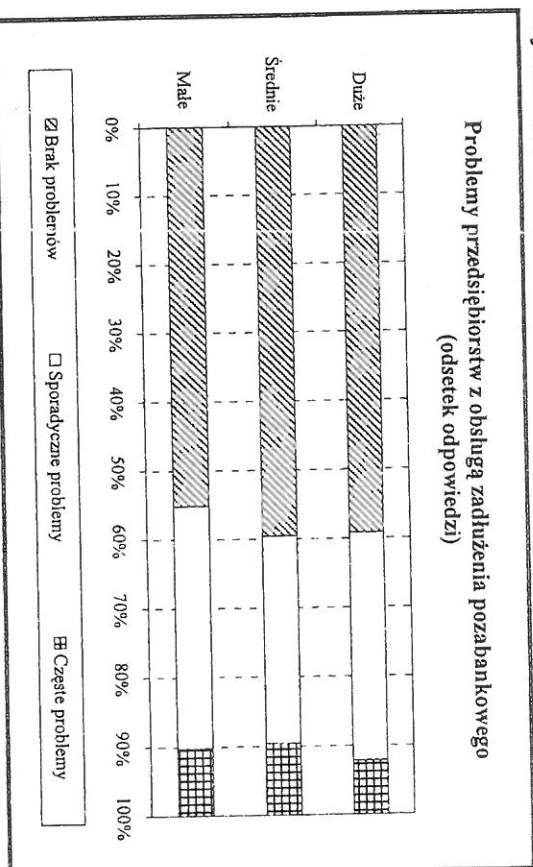
Wykres 2.26

Obsługa zadłużenia kredytowego w głównych klasach przedsiębiorstw (odsetek odpowiedzi)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Informacja o kondycji sektora przedsiębiorstw ze szczególnym uwzględnieniem stanu koniunktury w II kw. oraz prognoz koniunktury na III kw. 2009 r.*, op. cit., s. 45.

Wykres 2.27

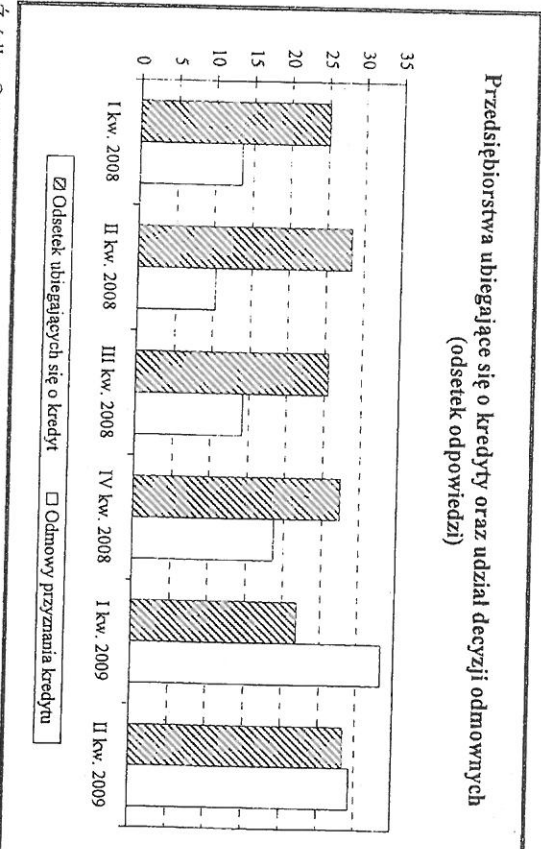
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Informacja o kondycji sektora przedsiębiorstw ze szczególnym uwzględnieniem stanu koniunktury w II kw. oraz prognoz koniunktury na III kw. 2009 r.*, op. cit., s. 46.

Mato optymistyczna perspektywa wzrostu gospodarczego oraz ciągłe utrzymująca się niepewność na rynkach finansowych spowodowały z jednej strony ograniczenie popytu na kredyt, a z drugiej – zaostrezenie polityki kredytowej banków. W konsekwencji wartość kredytów udzielonych sektorowi przedsiębiorstw zwiększyła się w pierwszej połowie 2009 r. zaledwie o 1,3%, co oznacza stagnację akcji kredytowej w tym obszarze. Natomiast wartość kredytów na działalność bieżącą w tym samym okresie uległa zmniejszeniu o 2,2%, co pośrednio wskazuje na skalę spadku aktywności gospodarczej na skutek kryzysu⁶⁷. W celu dokonania oceny tej sytuacji poniżej przedstawiono odsetek przedsiębiorstw z sektora MŚP ubiegających się o kredyty oraz udział decyzji odmownych w poszczególnych typach firm⁶⁸.

⁶⁷ *Informacja o sytuacji banków po pierwszym półroczu 2009 r.*, Komisja Nadzoru Finansowego, Warszawa 2009, s. 19.

⁶⁸ Wzajemne relacje pomiędzy bankami (kredytodawcami) a przedsiębiorstwami (kredytobiorcami) stanowią przedmiot badań prowadzonych przez różne ośrodki badawcze od kilku lat. Zob. P. Boguszewski, *Finanse, w. Raport* 204

Wykres 2.28

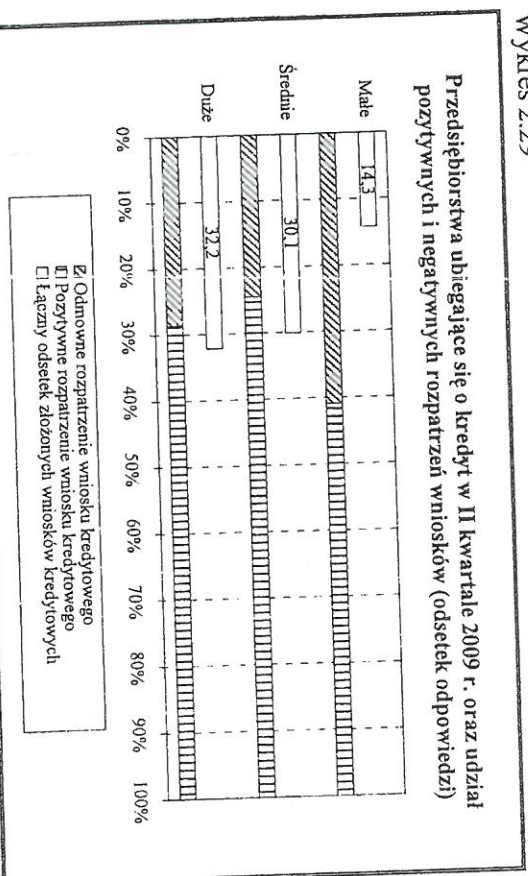

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Informacja o kondycji sektora przedsiębiorstw ze szczególnym uwzględnieniem stanu koniunktury w II kw. oraz prognoz koniunktury na III kw. 2009 r.*, op. cit., s. 41.

Z przeprowadzonych przez Narodowy Bank Polski badań wynika, że odsetek firm ubiegających się o kredyty bankowe w okresie od I kwartału 2008 r. do II kwartału 2009 r. kształtował się na zbliżonym poziomie – w przedziale od ok. 22% do 29%. Jednak w analizowanym okresie trzykrotnie wzrósł odsetek przedsiębiorstw, którym banki odmówiły przyznania kredytu (z 10% w II kwartale 2008 r. aż do 33% w I kwartale 2009 r.).

⁶⁹ *Wpływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych na zmiany strukturalne w przedsiębiorstwach*, „Gospodarka Narodowa”, 2001, nr 5–6; M. Akiba, M. Lissowska, *Dlaczego polskie banki ograniczają kredytowanie przedsiębiorstw*, „Gospodarka Narodowa”, 2005, nr 5–6; M. Akiba, M. Lissowska, *Polskie przedsiębiorstwa jako kredytobiorcy – spojrzenie na strategię banków z drugiej strony lustra*, „Gospodarka Narodowa”, 2006 nr 4; J. Baruk, *Dylematy rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw*, „Gospodarka Narodowa”, 2002, nr 3.

Wykres 2.29

Źródło: Jak w wykresie 2.28.

Do głównych powodów wydawania decyzji odmownych przez banki należą⁶⁹:

- czynniki niezależne od przedsiębiorców związane z zaostrezeniem udzielania kredytów, takie jak: a) negatywne perspektywy rozwoju sytuacji gospodarczej – czynnik ten wymieniło 75% banków; b) ryzyko związane z sytuacją największych kredytobiorców – czynnik ten wymieniło 60% banków; c) wzrost wskaźnika kredytów zagrożonych w portfelu kredytów – czynnik ten wymieniło 40% banków;
- brak zdolności kredytowej;
- brak odpowiednich zabezpieczeń.

Łączny odsetek złożonych wniosków kredytowych w analizowanym okresie był najwyższy w dużych przedsiębiorstwach (tj. 32,2%), w tym sektorze wydano także stosunkowo dużo decyzji pozytywnych (tj. 71,4%). Z kolei ponad dwa razy mniej wniosków złożyły małe firmy

(tj. 14,3%), ponadto przedsiębiorstwa te charakteryzowały się największym udziałem odmownych decyzji kredytowych (tj. 40,9%).

Raport zabytułowany *Skaner sektora mikro, małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP)* prezentuje wyniki badania firmy Keralla Research i opinie przedsiębiorców podsumowujące II kwartał 2009 r. oraz prognozy w zakresie ich decyzji zakupowych w najbliższym czasie⁷⁰.

Wskaźnik nastroju przedsiębiorstw sektora MŚP był ujemny, wyniósł -61 pkt.⁷¹ Największy wpływ na ten wynik miały nastroje panujące w krajowej gospodarce. Prawie połowa badanych przedsiębiorstw oceniła swoją sytuację jako gorszą niż była w II kwartale 2009 r. Z kolei co czwarty ankietowany uważał, że aktualna sytuacja w kraju nie uległa zmianie⁷². Natomiast wg 47% respondentów kryzys ma negatywny

⁷⁰ Instytut Badań i Rozwiązań B2B (Keralla Research) opracował *Skaner sektora mikro, małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP)*, który jest produktem adresowanym do przedsiębiorstw i instytucji zainteresowanych kondycją oraz nastrojami w mikro-, małych i średnich firmach. Uczestnikami badania są przedsiębiorstwa losowane z bazy danych GUS (rejestr REGON). Próba jest ogólnopolska, reprezentatywna, wynosi N = 600. W badaniu biorą udział wyłączenie firmy prywatne, prowadzące aktywną działalność zarobkową – 88% stanowiły firmy z kapitałem polskim, 7% – z kapitałem zagranicznym, 5% – mieszanym. Raport składa się z dwóch części. Część I (stała) prezentuje skalę inwestycji sektora MŚP i zawiera informacje o decyzjach zakupowych w firmach. Dzięki cykliczności prowadzonego badania (co kwartał) możliwe będzie śledzenie kierunków zmian w czasie w firmach MŚP. Część II (zmienna) to źródło informacji na pytania zleczone przez klientów. Wyniki tej części raportu są własnością firm, które je zamówiły.

⁷¹ Jest to wskaźnik nastrojów KERNA, który opiera się na subiektywnej ocenie własnej firmy w kontekście postępowania w warunkach gospodarczych. Konstrukcja tego wskaźnika wzorowana jest na doświadczeniach badawczych prowadzonych przez Ministerstwo Gospodarki. Wartość wskaźnika może kształtować się w przedziale (-100 pkt; +100 pkt) – największy wpływ na wartość tego wskaźnika miały odpowiedzi dotyczące kondycji polskiej gospodarki w ostatnich trzech miesiącach.

⁷² Z badania koniunktury i nastroju przedsiębiorców w listopadzie 2009 r. wynika, że firmy wciąż źle oceniają swoją kondycję. Większość badanych twierdziła, że w ciągu ostatnich trzech miesięcy w gospodarce nie się nie zmieniło (41%). Z kolei 29% badanych uważa, że sytuacja się pogorszyła, zaledwie 21% oceniło zmiany w gospodarce jako pozytywne. *Skaner sektora mikro, ma-*

⁶⁹ Sytuacja na rynku kredytowym – wyniki do przewodniczących komitetów kredytowych – III kwartał 2009 r., NBP, Warszawa, lipiec 2009, s. 2–3.

wpływ na ich branżę. Tylko 13% firm oceniło, że kryzys nie miał wpływu na ich branżę. Jeśli chodzi o ocenę przyszłej sytuacji gospodarczej w krótkim okresie, to z badań wynika, że było 21% optymistów, 23% pesymistów, 28% niezdeterminowanych, którzy nie potrafili określić, w jakim kierunku zmierza sytuacja gospodarcza kraju. Pozostali przedsiębiorcy (28%) uważają, że sytuacja w najbliższym czasie nie zmieni się.⁷³ W związku z powyższym można stwierdzić, że przedsiębiorcy postanowili „przeczekać”, aby utrzymać się na rynku w roku 2010, a wszelkie działania podejmują w krótkim horyzoncie czasowym.

Kolejnym wskaźnikiem mającym na celu przedstawienie kondycji przedsiębiorstw w krótkim horyzoncie czasowym jest wskaźnik ZAIR.⁷⁴ Średni wskaźnik kondycji firm oparty na zakupach i rezygnacjach z nich dla poszczególnych obszarów wyniósł 10,94 pkt.

Obszary (wskaźniki częściowe), w których firmy z sektora MŚP w najbliższym czasie zainwestują najwięcej swoich środków finansowych, są następujące:⁷⁵

- internet, e-biznes, e-sklep – czyli poszerzenie dostępności firm do sieci internetowej – wskaźnik wyniósł aż 47,62 pkt.,
- remonty lokali, hal, pomieszczeń – wskaźnik wyniósł 39,71 pkt.,
- kompetencje pracownicze – wskaźnik wyniósł 35,74 pkt.,
- oprogramowanie – wskaźnik wyniósł 26,32 pkt.

Na bardzo niskim poziomie znalazł się wskaźnik cząstkowy obszaru zatrudnienia (6,86 pkt.); wskazuje on na wysoki poziom chęci rezygnacji z zatrudnienia, co wiąże się z redukcją obecnego stanu zatrudnienia, a więc prawdopodobnym wzrostem bezrobocia. Nie można wykluczyć, że

tych i średnich przedsiębiorstw (MŚP), raport z badania przeprowadzonego przez Instytut Badań i Rozwiązań B2B (Kerala Research), listopad 2009.

⁷³ *Skaner sektora mikro, małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP)*, raport z badania przeprowadzonego przez Instytut Badań i Rozwiązań B2B Kerala Research, wrzesień 2009 r. Odpowiedzi ankietowanych kształtowały się w podobnych wartościach w badaniu przeprowadzonym w listopadzie 2009 r.

⁷⁴ Jest to wskaźnik umożliwiający prognozowanie i ustalanie przyszłych trendów. Przyjęto, że o kondycji poszczególnych podmiotów świadczą zakupy i przedsięwzięcia, które firma zamierza realizować, i te, z których zamierza zrezygnować. Wartości ujemne to chęć rezygnacji z określonego obszaru.

⁷⁵ *Skaner sektora mikro, małych i średnich przedsiębiorstw*, op. cit., wrzesień 2009.

w najbliższym czasie małe i średnie przedsiębiorstwa na skutek pogarszającej się sytuacji gospodarczej będą zmuszone do czasowego zawieszenia swojej działalności oraz redukowania zatrudnienia.⁷⁶

Natomiast do obszarów, z których firmy sektora MŚP w najbliższym czasie zrezygnują, należą: nieruchomości (–60,29 pkt.), zakup technologii i nowych maszyn (–21,95 pkt.) oraz infrastruktura telekomunikacyjna (–16,52 pkt.).

Podsumowanie i wnioski

Małe i średnie przedsiębiorstwa stanowią 99,8% wszystkich przedsiębiorstw w Polsce. Sektor MŚP wytwarza ponad połowę PKB i zatrudnia ok. 70% ogółu pracujących.⁷⁷ Jest on podstawowym motorem rozwoju współczesnej gospodarki. Charakteryzuje się dużą elastycznością i umiejętnością szybkiego dostosowania się do funkcjonowania w nowych warunkach, w tym w warunkach kryzysowych. Jednak należy pamiętać o tym, że Polska wciąż należy do państw tzw. wschodzących rynków średniej wielkości. Pomimo silnego osłabienia polskiej gospodarki na tle innych krajów UE cechuje ją większa odporność na efekty globalnej recesji m.in. z następujących powodów:

- polska gospodarka ma duży rynek wewnętrzny,
- jest mniej otwarta niż inne gospodarki,
- charakteryzuje się relatywnie dużym stopniem dywersyfikacji, spowodowanym brakiem dominacji jednego sektora, przedsiębiorstwa czy konglomeratu,
- stosunkowo wysoka jest elastyczność przedsiębiorstw, które potrafiły się dostosować do trudnych warunków przez wykorzystywanie środków pomocowych z programów unijnych,
- popyt konsumpcyjny nie uległ załamaniu,
- stosowany jest płynny kurs walutowy,

⁷⁶ Opracowano na podstawie: *Skaner sektora mikro, małych i średnich przedsiębiorstw*, op. cit., wrzesień 2009.

⁷⁷ A. Dąbkowski, *Innowacyjna strategia przedsiębiorstw przemysłowych w latach kryzysu*, Instytut Zarządzania Ryskiem Akademii Finansów w Warszawie – Konferencja pt. „Jakiej innowacyjności potrzebuje Polska”, 26 października 2009 r., nr 31 z 2009 r.

- w porównaniu z krajami wysoko rozwiniętymi Polskę charakteryzuje nadal niski stopień rozwoju rynku finansowego,
- w sektorze bankowym nie zaobserwowano gwałtownego odpływu środków finansowych do banków-matek.

W związku z powyższymi czynnikami w Polsce zjawiska kryzysowe charakteryzują się mniejszym natężeniem. Pomimo dość dobrej adaptacji polskiej gospodarki do funkcjonowania w warunkach kryzysu jej przyszłość jest uzależniona od koniunktury zewnętrznej. Bardzo trudno jest ocenić, w jakiej fazie kryzysu znajduje się obecnie globalna gospodarka – niektórzy ekonomiści twierdzą, że można już mówić o końcu kryzysu, a inni uważają, że „najgorsze dopiero przed nami”⁷⁸.

Paradoksalnie kryzys może być szansą dla niektórych polskich przedsiębiorstw, ponieważ coraz bardziej rygorystyczne kryteria udzielania kredytów zmuszą przedsiębiorstwa do poszukiwania innych alternatywnych źródeł finansowania. Przedsiębiorcy muszą się jednak dostosować do nowych realiów i zmian, które zachodzą na rynku międzybankowym. Pomimo tego, iż kredyt nadal stanowi ważny element rozwoju, nie jest on jedyną formą zwiększania możliwości kapitałowych. Można zatem stwierdzić, że kryzys będzie skutkować większym zainteresowaniem pomocą publiczną, w tym pozyskiwaniem środków z Unii Europejskiej. Firmy, które szybko dostosują się do nowych warunków gospodarczych, będą miały szansę dynamicznego rozwoju.

⁷⁸ Prezes niemieckiego Centralnego Banu Federalnego (Bundesbanku) Axel Weber wyraził opinię, że „...przesilenie obecnego kryzysu sektora finansowego to wciąż sprawa przyszłości. Ostrzegam przed zbyt wczesnym ogłaszaniem końca kryzysu. Niemiecka gospodarka nie osiągnie przed 2013 r. poziomu wzrostu gospodarczego z 2008 r.”. Wywiad dla dziennika „Sueddeutsche Zeitung”, August 2009 r. Z kolei sekretarz stanu Hartmut Schauerte w niemieckim Ministerstwie Gospodarki w wywiadzie dla „Daily Telegraph” stwierdził, że „Najtrudniejsza faza dla finansowania nastąpi w pierwszym i drugim kwartale 2010 r.”. Dodał, że rząd pracuje nad stworzeniem instrumentów, które pomogą złagodzić kryzys kredytowy w sektorach gospodarki. Schauerte stwierdził, że firmy o słabej kondycji mogą mieć w najbliższych miesiącach trudności z kredytowaniem, a negocjacje z bankami mogą okazać się bardzo trudne.

Zdzisław Wołodkiewicz-Doniminski

2.7. Zmiany rentowności i eksportu małych i średnich przedsiębiorstw oraz ich reakcje na pogorszenie warunków zewnętrznych i instrumenty polityki gospodarczej

Od roku 1997 Instytut Badań Rynku, Konsumpcji i Koniunktur monitoruje sytuację finansową sektora MŚP w podziale na eksporterów i nieeksporterów. Analizowana grupa małych i średnich przedsiębiorstw obejmuje firmy zatrudniające od 10 do 249 osób. W ostatnim badaniu z tego cyklu pokazano wyniki finansowe małych i średnich przedsiębiorstw w 2008 r. i w pierwszej połowie 2009 r. (dane za cały 2009 r. nie są jeszcze dostępne). W badaniu szczególną uwagę poświęcono podmiotom eksportującym.

MŚP na tle ogółu przedsiębiorstw

W 2008 r.⁷⁹ było w Polsce 47 701 przedsiębiorstw zatrudniających powyżej dziewięciu osób⁸⁰. Wśród nich 93,3% przypadło na podmioty należące do sektora MŚP, a 6,7% – na podmioty duże, o zatrudnieniu wyższym niż 249 osób. Chociaż dużych firm było stosunkowo niewiele (3187), jednak przypadło na nie 55,7% przychodów i 73,5% eksportu badanych przedsiębiorstw (tablica 2.17). W 2008 r. wartość eksportu MŚP wyniosła 100,8 mld zł, tj. o 3,6% więcej niż w 2007 r. Był to przyrost zdecydowanie niższy niż w 2007 r., kiedy wyniósł 10,3%. Kolejne osłabienie dynamiki eksportu MŚP nastąpiło w pierwszej połowie 2009 r. W okresie tym wzrost wartości eksportu wyniósł zaledwie 0,4%. W kategoriach realnych oznaczało to spadek eksportu, gdyż wzrost cen produkcji sprzedanej przemysłu wyniósł 4,6%.

⁷⁹ Jest to ostatni okres, dla którego dysponujemy danymi za cały rok.

⁸⁰ Dla tej grupy przedsiębiorstw dysponujemy pełnymi danymi. Wszystkie podmioty zatrudniające powyżej dziewięciu osób są zobowiązane do składania co kwartał lub co pół roku (w zależności od liczby zatrudnionych) do GUS sprawozdań finansowych o przychodach, kosztach, wyniku finansowym oraz nakładach na środki trwałe. Podmioty mniejsze (mikroprzedsiębiorstwa) badane są metodą reprezentacyjną, a badanie to jest znacznie mniej szczegółowe niż w przypadku przedsiębiorstw o zatrudnieniu wyższym niż dziewięć osób.